

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده تربیت
رشته مشاوره و راهنمایی
پایان نامه کارشناسی ارشد

عوامل جذب نوجوانان شهر قم به مسجد و راهکارهای جذب آنان

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر محمد رضا احمدی

استاد مشاور

حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای حمید رفیعی هنر

دانش پژوه

مهدی مهدی پور

بهمن ۱۳۹۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده تربیت
رشته مشاوره و راهنمایی
پایان نامه کارشناسی ارشد

عوامل جذب نوجوانان شهر قم به مسجد و راهکارهای جذب آنان

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر محمد رضا احمدی

استاد مشاور

حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای حمید رفیعی هنر

دانش پژوه

مهدی مهدی پور

بهمن ۱۳۹۵

صورت جلسه دفاع

باسمه تعالی

تعهدنامه اصالت پایان نامه

اینجانب مهدی مهدی پور فرزند اسدالله متولد ۱۳۶۲/۰۲/۳۰ به شماره شناسنامه ۱۶۳۶ صادره از
تبریز به شماره دانش پژوهی ۹۱۱۱۱۰۱۳ رشته مشاوره و راهنمایی متعهد می شوم که مطالب مندرج
در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این زمینه
از آنها استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است.
این پایان نامه قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف
(در هر زمان) مدرک تحصیلی صادرشده توسط مؤسسه از اعتبار ساقط خواهد شد.

مهدی مهدی پور

امضا

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

بسمه تعالی

حقوق مادی و معنوی پایان نامه

چاپ و انتشار پایان نامه های تحصیلی دانش پژوهان مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت بیانگر بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی مؤسسه است.

این جانب مهدی مهدی پور دانش پژوه رشته مشاوره و راهنمایی مقطع کارشناسی ارشد، متعهد می گردم موارد ذیل را در خصوص حقوق مادی و معنوی پایان نامه ام با موضوع:

عوامل جذب نوجوانان شهر قم به مسجد و راهکارهای جذب آنان

رعایت نمایم و در صورت تخلف از موارد ذیل، کلیه تبعات حقوقی آن بر عهده این جانب خواهد بود:

۱. در صورت اقدام به چاپ پایان نامه، مراتب را قبلاً به صورت کتبی به معاونت پژوهش مؤسسه اطلاع دهم و در صورت تمایل مؤسسه با چاپ پایان نامه به صورت کتاب، اولویت با مؤسسه خواهد بود.
۲. در صورت موافقت معاونت پژوهش با چاپ پایان نامه به صورت کتاب توسط دانش پژوه، در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل چاپ گردد:

«کتاب حاضر حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته مشاوره و راهنمایی است که در سال ۱۳۹۵ در مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت به راهنمایی حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر محمدرضا احمدی و مشاوره حجت الاسلام و المسلمین آقای حمید رفیعی هنر از آن دفاع شده است».

۳. به منظور غنی سازی منابع و مآخذ کتابخانه مؤسسه دو نسخه از آن به کتابخانه و دو نسخه نیز جهت بهره برداری به معاونت پژوهش اهدا خواهد شد.

نام و نام خانوادگی دانش پژوه

امضاء

تشکر و قدر دانی

حمد و سپاس بیکران خدای متعال را که هزاران نعمت خود را بر ما ارزانی داشته و زبان بشری از شکر و سپاس گزاری کامل آن قاصر و ناتوان است. پژوهش حاضر مرهون یاری عزیزانی است که کریمانه بذل عنایت برفشاندند و ذکر نامشان را نه به جبران زحمات بی دریغشان، بلکه اظهار مراتب قدر شناسی‌ام را از آن بزرگواران بر خود واجب می‌دانم.

نهایت سپاسم تقدیم به

جناب آقای دکتر محمد رضا احمدی، استاد راهنمای بزرگوارم که دقت علمی و الفبای پژوهش را از ایشان آموختم و همچنین از جناب دکتر حمید رفیعی، استاد مشاور عزیزم، به پاس آموخته‌هایم از ایشان، همراهی و رهنمودهای ارزنده و همکاری صمیمانه و دلسوزانه‌شان. پدر و مادر و مربیان بسیار عزیزم که در مسیر رشد و تربیت بنده خالصانه متحمل زحمات‌های بسیاری شده‌اند. همسر بزرگوار و فاضله‌ام که با صبوری تمام و مساعدت خالصانه بی دریغشان در این مسیر تحقیق و تحصیل همواره مایه دلگرمی بنده بوده است. همچنین لازم می‌دانم که از مسئولان محترم موسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت که همتی عالی و تلاشی دلسوزانه در مسیر رشد و پیشرفت دانش پژوهان داشتند، تشکر نمایم.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل جذب نوجوانان شهر قم به مسجد و راهکارهای جذب آنان انجام گرفت. روش تحقیق از نوع تحقیق کیفی از قسم اقدام پژوهی می باشد. جمع آوری داده ها و اطلاعات به طریق روش مصاحبه نیمه ساختار یافته بود. جامعه آماری نوجوانان پسر 12-20 ساله نمازگزار از مناطق هشت گانه مساجد شهر قم بودند. گروه نوجوانان به تعداد ۴۰ نفر به روش نمونه گیری خوشه ای- تصادفی انتخاب شدند. نتایج پژوهش نشان داد که مقوله های چند گانه (۳۱ مورد) در جذب نوجوانان به مسجد موثر هستند که عبارتند: تأثیر خانواده، برنامه های معنوی ماه مبارک رمضان، استفاده بهینه از وقت، ثواب عبادت در مسجد، تشویق، انگیزه اعتقادی، تأثیر حلقه های معرفت، تأثیر امام جماعت (علم و رفتار)، رفتار نماز گزارها، تأثیر رفتار مناسب مسئولین فرهنگی مسجد، تأثیر مربیان، مسئولیت داشتن در مسجد، کلاس های آموزشی (در تابستان)، برنامه های ورزشی، فضای ظاهری مسجد، علاقه به افزایش معلومات دینی، برنامه های تفریحی (به صورت اردو)، اطلاع رسانی و تبلیغ برنامه های مسجد، پخش فیلم و کلیپ، بازی های رایانه ای، به کارگیری روش های آموزشی نو، سخنرانی های مسجد، همسایه ها، عضویت در بسیج مسجد، برنامه معنوی اعتکاف، کتابخانه و فضای مطالعه در مسجد، تأثیر هیئت امنای مسجد، مراسم عزاداری-برنامه دعا (توسل، ندبه، کمیل)، پیگیری مسئولین، طولانی نبودن نماز جماعت، مقوله حضور در مسجد. همچنین نتایج پژوهش نشان داد که این مقوله ها تحت هشت عامل کلی قابل طبقه بندی هستند، که عبارتند: تربیتی، رفتاری، معنوی، فرهنگی و آموزشی، انگیزشی، اجتماعی، معرفتی و شناختی، فیزیکی و ظاهری مسجد.

کلیدواژه: عوامل جذب، مسجد، نوجوان

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مفاهیم	۹
۱-۱. بیان مسئله	۱۱
۱-۲. اهمیت و ضرورت پژوهش	۱۳
۱-۳. اهداف پژوهش	۱۴
۱-۳-۱. اهداف اصلی	۱۴
۱-۳-۲. اهداف فرعی	۱۴
۱-۴. سؤالات پژوهش	۱۴
۱-۴-۱. سؤالات اصلی	۱۴
۱-۴-۲. سؤالات فرعی	۱۴
۱-۵. تعاریف مفهومی و عملیاتی	۱۴
۱-۵-۱. مسجد	۱۴
۱-۵-۲. نوجوانی	۱۵
فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه پژوهش	۱۸
۲-۱. نوجوانی و ویژگی‌های روانشناختی	۱۹
۲-۱-۱. تغییرات جسمانی	۱۹
۲-۱-۲. تغییرات جنسی	۲۰
۲-۱-۳. تغییرات شناختی	۲۰
۲-۱-۴. رشد اجتماعی	۲۱
۲-۱-۵. هویت طلبی	۲۱
۲-۱-۶. تمایل و گرایش به اخلاق و دین	۲۲
۲-۱-۷. تغییرات و نیازهای عاطفی و هیجانی	۲۳
۲-۱-۷-۱. افسردگی	۲۴
۲-۱-۷-۲. سرعت	۲۴
۲-۱-۷-۳. شدت	۲۴
۲-۱-۷-۴. عدم کنترل	۲۴
۲-۱-۷-۵. مظنون بودن	۲۴

۲۴.....	۲-۱-۷-۶. ناپایداری
۲۴.....	۲-۱-۷-۷. ناشیگری
۲۴.....	۲-۱-۸. نیازهای نوجوانان
۲۵.....	۲-۱-۸-۱. نیازهای زیستی (فیزیولوژیکی)
۲۶.....	۲-۱-۸-۲. نیازهای ایمنی
۲۶.....	۲-۱-۸-۳. نیازهای محبت و تعلق پذیری
۲۷.....	۲-۱-۸-۴. نیاز احترام (عزت نفس)
۲۷.....	۲-۱-۸-۵. نیازهای خود شکوفایی
۲۷.....	۲-۱-۸-۶. نیاز به خود - آگاهی
۲۸.....	۲-۱-۸-۶-۱. اصول افزایش خود - آگاهی
۲۹.....	۲-۱-۸-۷. نیاز به هویت جویی
۲۹.....	۲-۱-۸-۹. نیاز به خود مدیریتی (خود - کنترل)
۳۰.....	۲-۱-۸-۱۰. نیاز به ورزش
۳۰.....	۲-۱-۸-۱۱. نیاز به فراغت و سرگرمی
۳۱.....	۲-۱-۸-۱۲. اوقات فراغت و تامین نیازها
۳۱.....	۲-۱-۸-۱۲-۱. استراحت و رفع خستگی
۳۱.....	۲-۱-۸-۱۲-۲. تفریح پس از انجام کار
۳۱.....	۲-۱-۸-۱۲-۳. سرگرمی و ایجاد تنوع
۳۱.....	۲-۱-۸-۱۲-۴. شکوفایی استعداد فردی
۳۱.....	۲-۱-۸-۱۲-۵. تامین بهداشت روانی
۳۲.....	۲-۱-۸-۱۳. نیاز به ارتباط با دیگران
۳۲.....	۲-۱-۸-۱۴. احساس نیاز به مذهب
۳۳.....	۲-۱-۸-۱۵. نیاز به فرهنگ
۳۳.....	۲-۱-۸-۱۵-۱. ابعاد فکری
۳۳.....	۲-۱-۸-۱۵-۱-۱. نیاز به کسب معلومات
۳۳.....	۲-۱-۸-۱۵-۱-۲. نیاز به تبادل دانش
۳۴.....	۲-۱-۸-۱۵-۱-۳. نیاز به دانش آفرینی
۳۴.....	۲-۱-۸-۱۵-۱-۴. نیاز به دانش دوستی

- ۲-۱۵-۸-۱. ابعاد اجتماعی..... ۳۴
- ۱-۲-۱۵-۸-۱. نیاز به مناسبات بین شخصی..... ۳۴
- ۲-۲-۱۵-۸-۱. نیاز به مناسبات اجتماعی فرد و دولت..... ۳۵
- ۳-۲-۱۵-۸-۱. نیاز به مناسبات اجتماعی..... ۳۵
- ۴-۲-۱۵-۸-۱. نیاز به مناسبات بین المللی..... ۳۵
- ۳-۱۵-۸-۱. ابعاد شخصی..... ۳۶
- ۱-۳-۱۵-۸-۱. نیاز به رشد جسمی..... ۳۶
- ۲-۳-۱۵-۸-۱. نیاز به ثبات روانی و عاطفی..... ۳۶
- ۳-۳-۱۵-۸-۱. نیاز به رشد اخلاقی و درک ارزش های اعتقادی..... ۳۶
- ۹-۱-۲. اصول تربیتی نوجوانان..... ۳۶
- ۱-۹-۱-۲. اصل خدا محوری..... ۳۷
- ۲-۹-۱-۲. اصل کرامت..... ۳۸
- ۳-۹-۱-۲. اصل اعتدال..... ۳۹
- ۴-۹-۱-۲. اصل تعقل..... ۴۰
- ۵-۹-۱-۲. اصل محبت ورزی..... ۴۱
- ۲-۲-۱-۲. جایگاه مسجد و کارکردهای آن..... ۴۱
- ۱-۲-۲-۱. نقش و جایگاه مسجد در منابع اسلامی..... ۴۱
- ۱-۲-۲-۱-۱. نخستین خانه توحید..... ۴۲
- ۲-۲-۱-۲-۲. پرستش هدف مسجد..... ۴۲
- ۳-۲-۲-۱-۲. تقوا، اساس مسجد..... ۴۳
- ۴-۲-۲-۱-۲. کانون هدایت..... ۴۴
- ۵-۲-۲-۱-۲. پایگاه ضد ستم..... ۴۵
- ۶-۲-۲-۱-۲. محبوب ترین مکان..... ۴۶
- ۷-۲-۲-۱-۲. حرمت مسجد..... ۴۶
- ۸-۲-۲-۱-۲. بنیاد مسجد..... ۴۷
- ۹-۲-۲-۱-۲. حضور در مسجد..... ۴۷
- ۱۰-۲-۲-۱-۲. مکان توجه به خدا..... ۴۸
- ۲-۲-۲-۲. کارکردهای مسجد..... ۴۸

- ۴۹..... ۲-۲-۲-۱. کارکرد عبادی
- ۵۰..... ۲-۲-۲-۲. کارکرد فرهنگی مسجد
- ۵۱..... ۲-۲-۲-۳. کارکرد آموزشی
- ۵۳..... ۲-۲-۲-۴. کارکرد تبلیغی
- ۵۵..... ۲-۲-۲-۵. کارکرد اجتماعی
- ۵۶..... ۲-۲-۲-۵. کارکرد سیاسی
- ۵۷..... ۲-۲-۲-۶. کارکرد نظامی
- ۵۸..... ۲-۲-۲-۷. کارکرد قضایی
- ۵۹..... ۲-۲-۲-۸. کارکرد تربیتی
- ۶۰..... ۲-۳. اصول و روشهای تربیتی با محوریت مسجد
- ۶۱..... ۲-۳-۱. اصول تربیتی با محوریت مسجد
- ۶۱..... ۲-۳-۱-۱. اصل خدا محوری
- ۶۲..... ۲-۳-۱-۲. اصل تغییر ظاهر
- ۶۲..... ۲-۳-۱-۳. اصل ایجاد اجتماع و وحدت
- ۶۳..... ۲-۳-۱-۴. اصل امام محوری
- ۶۴..... ۲-۳-۱-۵. اصل عدالت
- ۶۴..... ۲-۳-۱-۶. اصل عزت
- ۶۴..... ۲-۳-۱-۷. اصل آزادی
- ۶۵..... ۲-۳-۱-۸. اصل اعتدلال
- ۶۵..... ۲-۳-۱-۹. اصل تدریج
- ۶۵..... ۲-۳-۱-۱۰. اصل استمرار
- ۶۶..... ۲-۳-۱-۱۱. اصل مبارزه با جهل و خرافات
- ۶۶..... ۲-۳-۱-۱۲. اصل تعقل
- ۶۷..... ۲-۳-۱-۱۳. اصل تسهیل
- ۶۸..... ۲-۳-۲. روشهای تربیتی با محوریت مسجد
- ۶۸..... ۲-۳-۲-۱. طهارت ظاهری
- ۶۹..... ۲-۳-۲-۲. رعایت حال ضعیفان
- ۶۹..... ۲-۳-۲-۳. روش نظم و ترتیب در صفوف جماعت

- ۷۰..... ۲-۳-۲-۴. انتخاب امام جماعت اصلح.
- ۷۰..... ۲-۳-۲-۵. رعایت حق دیگران.
- ۷۱..... ۲-۳-۲-۶. روش تغافل.
- ۷۱..... ۲-۳-۲-۷. تذکر و یادآوری.
- ۷۱..... ۲-۳-۲-۸. توجه به دیدگاه های دیگران.
- ۷۲..... ۲-۳-۲-۹. شبهه زدایی و جلوگیری از وسواس ذهنی و فکری.
- ۷۲..... ۲-۳-۲-۱۰. توصیف و تبیین.
- ۷۳..... ۲-۳-۲-۱۱. بیم دادن (انذار).
- ۷۳..... ۲-۳-۲-۱۲. توصیه و سفارش.
- ۷۴..... ۲-۳-۲-۱۳. موعظه و نصیحت کردن.
- ۷۴..... ۲-۳-۲-۱۴. دستور دادن (امر و نهی).
- ۷۴..... ۲-۳-۲-۱۵. تأکید.
- ۷۴..... ۲-۳-۲-۱۶. زیارت اماکن متبرکه، مشاهد مشرفه و قبور.
- ۷۵..... ۲-۳-۲-۱۷. مشارکت.
- ۷۶..... ۲-۳-۲-۱۸. رفق و مدارا.
- ۷۶..... ۲-۳-۲-۱۹. تمرین و تکرار.
- ۷۶..... ۲-۴. نقش تربیتی مسجد در نوجوان.
- ۸۰..... ۲-۵. پیشینه.
- ۷۳..... فصل سوم: روش پژوهش.
- ۷۴..... ۳-۱. روش پژوهش.
- ۷۴..... ۳-۲. جامعه آماری، گروه نمونه و روش نمونه گیری.
- ۷۴..... ۳-۲-۱. جامعه آماری.
- ۷۵..... ۳-۲-۲. نمونه.
- ۷۶..... ۳-۳. ابزار پژوهش.
- ۷۸..... ۳-۴. روش تجزیه و تحلیل داده ها.
- ۸۰..... فصل چهارم: یافته های پژوهش.
- ۸۱..... ۴-۱. اطلاعات جمعیت شناختی.

- ۴-۲. کدهای رمز گذاری شده ۸۲
- ۴-۲-۱. تأثیر خانواده ۸۲
- ۴-۲-۲. برنامه‌های معنوی ماه مبارک رمضان مسجد ۸۳
- ۴-۲-۳. استفاده بهینه از وقت ۸۳
- ۴-۲-۴. ثواب عبادت در مسجد ۸۴
- ۴-۲-۵. تشویق ۸۴
- ۴-۲-۶. انگیزه اعتقادی ۸۴
- ۴-۲-۷. تأثیر حلقه‌های معرفت ۸۵
- ۴-۲-۸. تأثیر امام جماعت (علم و رفتار) ۸۵
- ۴-۲-۹. رفتار نماز گزارها ۸۶
- ۴-۲-۱۰. تأثیر رفتار مناسب مسئولین فرهنگی مسجد ۸۶
- ۴-۲-۱۱. تأثیر مربیان ۸۷
- ۴-۲-۱۲. مسئولیت داشتن در مسجد ۸۷
- ۴-۲-۱۳. کلاس‌های آموزشی (در تابستان) ۸۸
- ۴-۲-۱۴. برنامه‌های ورزشی ۸۸
- ۴-۲-۱۵. فضای ظاهری مسجد ۸۸
- ۴-۲-۱۶. علاقه به افزایش معلومات دینی ۸۹
- ۴-۲-۱۷. برنامه‌های تفریحی اردو ۸۹
- ۴-۲-۱۸. اطلاع‌رسانی و تبلیغ برنامه‌های مسجد ۸۹
- ۴-۲-۱۹. پخش فیلم و کلیپ ۹۰
- ۴-۲-۲۰. بازی‌های رایانه‌ای ۹۰
- ۴-۲-۲۱. به کار گیری روش‌های آموزشی نو ۹۰
- ۴-۲-۲۲. سخنرانی‌های مسجد ۹۰
- ۴-۲-۲۳. همسایه ها ۹۱
- ۴-۲-۲۴. عضویت در بسیج مسجد ۹۱
- ۴-۲-۲۵. برنامه معنوی اعتکاف ۹۱
- ۴-۲-۲۶. کتابخانه و فضای مطالعه در مسجد ۹۱
- ۴-۲-۲۷. تأثیر هیئت امنای مسجد ۹۲

- ۲۸-۲-۴. مراسم عزاداری ۹۲
- ۲۹-۲-۴. برنامه دعا/ توسل، ندبه، کمیل ۹۲
- ۳۰-۲-۴. پیگیری مسئولین ۹۳
- ۳۱-۲-۴. مقوله طولانی نبودن نماز جماعت ۹۳
- ۳۲-۲-۴. مقوله حضور در مسجد ۹۳
- ۳-۴. آمار توصیفی و تحلیل کمی داده های تحقیق ۹۳
- ۱-۳-۴. مقوله تأثیر خانواده ۹۴
- ۲-۳-۴. مقوله درک ثواب نماز جماعت ۹۴
- ۳-۳-۴. مقوله تأثیر برنامه های ماه رمضان ۹۴
- ۴-۳-۴. مقوله استفاده بهینه از وقت ۹۵
- ۵-۳-۴. مقوله ثواب حضور در مسجد ۹۵
- ۶-۳-۴. مقوله مشارکت در برنامه های اجرایی مسجد ۹۶
- ۷-۳-۴. مقوله انگیزه اعتقادی ۹۶
- ۸-۳-۴. مقوله حضور در حلقه های معرفت ۹۶
- ۹-۳-۴. مقوله تأثیر امام جماعت ۹۷
- ۱۰-۳-۴. مقوله رفتار نماز گزارها ۹۷
- ۱۱-۳-۴. مقوله تأثیر رفتار مسئولین فرهنگی مسجد ۹۸
- ۱۲-۳-۴. تأثیر دوستان ۹۸
- ۱۳-۳-۴. مقوله تأثیر مربیان ۹۸
- ۱۴-۳-۴. مقوله مسئولیت داشتن در مسجد ۹۹
- ۱۵-۳-۴. مقوله کلاس های آموزشی در تابستان ۱۰۰
- ۱۶-۳-۴. تأثیر برنامه های ورزشی ۱۰۰
- ۱۷-۳-۴. مقوله فضای ظاهری مسجد ۱۰۰
- ۱۸-۳-۴. مقوله علاقه به افزایش معلومات دینی ۱۰۱
- ۱۹-۳-۴. مقوله برنامه اردو ۱۰۱
- ۲۰-۳-۴. مقوله اطلاع رسانی ۱۰۱
- ۲۱-۳-۴. مقوله پخش فیلم و کلیپ ۱۰۲
- ۲۲-۳-۴. مقوله بازی های رایانه ای ۱۰۲

۲۳-۴	مقوله بکارگیری روش‌های آموزشی نو.....	۱۰۲
۲۴-۳-۴	مقوله تأثیر سخنرانی.....	۱۰۳
۲۵-۳-۴	مقوله عضویت در بسیج.....	۱۰۳
۲۶-۳-۴	مقوله برگزاری مراسم.....	۱۰۳
۲۷-۳-۴	تأثیر هیئت امنای مسجد.....	۱۰۳
۲۸-۳-۴	مقوله تأثیر مراسم عزاداری.....	۱۰۴
۲۹-۳-۴	تأثیر جلسات دعا.....	۱۰۴
۳۰-۳-۴	پیگیری مسئولین فرهنگی.....	۱۰۵
۳۱-۳-۴	طولانی نبودن نماز جماعت.....	۱۰۵
۳۲-۳-۴	تأثیر تشویق.....	۱۰۵
۳۳-۳-۴	تأثیر رفتار همسایگان.....	۱۰۶
۳۴-۳-۴	تأثیر کتابخانه و محیط مطالعه.....	۱۰۶
۴-۴	دسته‌بندی مقوله‌ها در تحت عنوان یک عامل کلی و جامع.....	۱۰۷
۵-۴	پاسخ پرسش‌های تحقیق.....	۱۰۸
۵-۵-۱	پرسش اصلی.....	۱۰۸
۵-۵-۱-۱	عوامل موثر در جذب نوجوانان به مسجد از دیدگاه آنان در شهر قم چیست؟.....	۱۰۸
۵-۵-۱-۲	راهکارهای جذب نوجوانان به مسجد در شهر قم چیست؟.....	۱۱۱
۵-۵-۲	پرسش‌های فرعی تحقیق.....	۱۱۷
۵-۵-۲-۱	میزان تأثیرگذاری هر یک از عوامل جذب به مسجد از دیدگاه نوجوانان چقدر است؟.....	۱۱۷
۵-۵-۲-۲	کدامیک از عوامل بیشترین تأثیر را در جذب نوجوانان به مسجد دارد؟.....	۱۱۹
۱۲۱	فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری.....	
۵-۱	بحث و نتیجه‌گیری.....	۱۲۲
۵-۲	محدودیت‌ها.....	۱۳۱
۵-۳	پیشنهادهای.....	۱۳۱
	فهرست منابع و مآخذ.....	۱۳۵
	منابع فارسی.....	۱۳۵
	منابع عربی.....	۱۳۸
	مقالات و پایان‌نامه‌ها.....	۱۳۹

فهرست جداول

جدول ۴-۱. اطلاعات جمعیت شناختی.....	۸۱
جدول ۴-۲. اطلاعات جمعیت شناختی.....	۸۲
جدول ۴-۳. مقوله تأثیر خانواده.....	۹۴
جدول ۴-۴. مقوله درک ثواب نماز جماعت.....	۹۴
جدول ۴-۵. مقوله تأثیر برنامه‌های ماه رمضان.....	۹۵
جدول ۴-۶. مقوله استفاده بهینه از وقت.....	۹۵
جدول ۴-۷. مقوله ثواب حضور در مسجد.....	۹۵
جدول ۴-۸. مقوله مشارکت در برنامه‌های اجرایی مسجد.....	۹۶
جدول ۴-۹. مقوله انیگزه اعتقادی.....	۹۶
جدول ۴-۱۰. مقوله حضور در حلقه‌های معرفت.....	۹۷
جدول ۴-۱۱. مقوله تأثیر امام جماعت.....	۹۷
جدول ۴-۱۲. مقوله رفتار نماز گزارها.....	۹۷
جدول ۴-۱۳. مقوله تأثیر رفتار مسئولین فرهنگی مسجد.....	۹۸
جدول ۴-۱۴. مقوله تأثیر دوستان.....	۹۸
جدول ۴-۱۵. مقوله تأثیر رفتار مریبان.....	۹۹
جدول ۴-۱۶. مقوله مسئولیت داشتن در مسجد.....	۹۹
جدول ۴-۱۷. مقوله کلاس‌های طرح تابستانی.....	۱۰۰
جدول ۴-۱۸. مقوله برنامه‌های ورزشی.....	۱۰۰
جدول ۴-۱۹. مقوله فضای ظاهری مسجد.....	۱۰۰
جدول ۴-۲۰. مقوله علاقه به افزایش معلومات دینی.....	۱۰۱
جدول ۴-۲۱. مقوله برنامه اردو.....	۱۰۱
جدول ۴-۲۲. مقوله اطلاع رسانی.....	۱۰۱
جدول ۴-۲۳. مقوله پخش فیلم و کلیپ.....	۱۰۲
جدول ۴-۲۴. مقوله بازی های رایانه‌ای.....	۱۰۲
جدول ۴-۲۵. مقوله بکارگیری روش‌های آموزشی نو.....	۱۰۲

جدول ۴-۲۶. مقوله تأثیر سخنرانی	۱۰۳
جدول ۴-۲۷. مقوله عضویت در بسیج	۱۰۳
جدول ۴-۲۸. مقوله برگزاری مراسم اعتکاف	۱۰۳
جدول ۴-۲۹. تأثیر هیئت امنای مسجد	۱۰۴
جدول ۴-۳۰. مقوله تأثیر مراسم عزاداری	۱۰۴
جدول ۴-۳۱. تأثیر جلسات دعا	۱۰۴
جدول ۴-۳۲. پیگیری مسئولین فرهنگی	۱۰۵
جدول ۴-۳۳. طولانی نبودن نماز جماعت	۱۰۵
جدول ۴-۳۴. تأثیر تشویق	۱۰۵
جدول ۴-۳۵. مقوله تأثیر رفتار همسایگان	۱۰۶
جدول ۴-۳۶. تأثیر کتابخانه و محیط مطالعه	۱۰۶
جدول ۴-۳۷. عوامل جذب به مسجد	۱۰۷
جدول ۴-۳۸. میزان تأثیرگذار عوامل جذب به مسجد	۱۱۷
جدول ۴-۳۹. میزان تأثیر عوامل جذب به مسجد	۱۱۸

فصل اول

کلیات و مفاهیم

پیشگفتار

نوجوانان همراه با تحول جسمی و روحی گرایش خاصی به معنویت پیدا می کنند، اگر چنین میل و گرایشی، تربیت و هدایت شود می توان شاهد آثار بسیار خوبی در زندگی آنها شد. جذب نوجوانان به مسجد و تربیت آنان بر اساس آموزه های دینی قدم مهم تربیتی و فرهنگی در جامعه است و باعث تحول عظیمی در جامعه خواهد شد. مسجد خانه خدا است و مکان عبادت بوده و قداست و پاکی آن در فرهنگ و اعتقادات دینی جامعه ما یک امر شناخته شده و قابل قبولی است که از صدر اسلام محفوظ مانده و همواره مورد احترام و تکریم مسلمانان قرار گرفته است. مساجد کارکردهای مختلفی دارند و با توجه به نیازهای یک نوجوان می توان از آنها در رشد و تربیت نوجوانان بهره گرفت، کلیه اعضای مساجد از امام جماعت گرفته تا خادم مسجد و حتی خیرین و نماز گزاران می توانند در اجرای برنامه های مختلف آن سهم بزرگی را ایفا کنند، نقش مثبت متولیان فرهنگی در مساجد و اجرای صحیح برنامه های عبادی و معنوی و آموزشی همواره در تاثیر گذاری جذب نوجوانان موثر بوده و می تواند تداوم برنامه ها را حفظ و جذابیت مسجد را برای یک نوجوان پرنگتر کند. اگر در جامعه ای نوجوانان در مسیر تربیت دینی قرار بگیرند و این رویکرد یک ارزش اجتماعی تلقی شود و بازتاب مثبت آن بازگو و مورد تاکید مسئولین جامعه قرار بگیرد و در عین حال در جامعه شرایط حضور و رشد نوجوان فراهم گردد و گرایش و میزان علاقه مندی نوجوانان نسبت به استقبال تربیت دینی تقویت شود، در همین راستا مسجد، به عنوان یک پتانسیل قوی می تواند نقش بسیار سازنده ای را ایفا کند. اما در عین حال هر گونه کوتاهی و عدم توجه به برنامه های و کارکرد های مسجد و غفلت از وجود نوجوانان نسبت به حضور مستمر و تربیت مسجد محوری آنها می تواند آسیب زا و نگران کننده باشد، به نظر می رسد بررسی عوامل موثر در جذب و سوق دادن نوجوانان به حضور مستمر آنان در مساجد یک نیاز و موضوع مهم تحقیقی بوده و جا دارد این مسئله از ابعاد مختلف و در رده های سنی مختلف مورد بررسی و دقت قرار بگیرد.

۱-۱. بیان مسئله

روانشناسان برای فرآیند رشد انسان مراحل را در نظر می‌گیرند که از شکل‌گیری انسان تا مرگ را در بر می‌گیرد. انسان در مراحل رشدی خود پس از دوران کودکی، دوره نوجوانی که در واقع دروازه ورود به دوره بزرگسالی است را تجربه می‌کند. در خصوص سن دقیق نوجوانی بین روان‌شناسان نظر قطعی وجود ندارد اما برخی فاصله بین سال‌های ۱۲ تا ۲۰ سالگی را دوره نوجوانی قلمداد می‌کنند (شرفی، ۱۳۸۳). نوجوانی در عین حال که مرحله‌ای از عمر است، ماهیت عبور و انتقال و تغییر و تحول دارد و نوجوان برای سازگار شدن با آن همواره در تلاش است، برخی سعی کرده‌اند ماهیت نوجوانی را صرفاً ماهیتی زیستی معرفی کنند و برخی دیگر ماهیت آن را صرفاً اجتماعی دانسته‌اند، اما به نظر می‌رسد پدیده مهم دوره نوجوانی را نمی‌توان صرفاً در نظام زیست‌شناختی و یا جامعه‌شناختی خلاصه کرد؛ زیرا رفتار و سلوک، درک و استدلال، تمنیات درونی، کمال جویی و رشدخواهی و از همه مهم تر معنویت طلبی نوجوان حکایت از وجود ماهیت‌های دیگری دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به عوامل ماورای مادی اشاره کرد (قائمی، ۱۳۹۳).

باتوجه به اینکه بیداری فطرت و به تبع آن بیداری وجدان یکی از خصوصیات بارز در این دوره است و همین طور بیداری منطق و استدلال نیز در این دوره به وجود می‌آید و به نوجوان کمک می‌کند که تصمیم‌های صحیح و معقولی بگیرد و او را در حرکت مسیر تربیت دینی و خانوادگی متقاعد کند (قائمی، ۱۳۹۳)، از طرف دیگر مسجد به جهت داشتن جایگاه عظیم معنوی که در آموزه‌های دینی به آن اشاره شده، می‌تواند به عنوان یک مرکز تربیت دینی یکی از بهترین مکان‌ها برای رشد این خصلت دوره نوجوانی باشد.

امروزه جذب نوجوانان به مراکز دینی جهت رشد و تربیت آنان برای فعالین فرهنگی یک دغدغه بزرگی است (اسلام پور کریمی، ۱۳۹۳). جذب نوجوانان به مسجد، به عنوان یک مرکز فرهنگی و هدایت کننده، زمینه را برای تربیت آن‌ها فراهم نموده و از کج‌روی، انحراف فکری، اخلاقی و رفتاری آنان جلوگیری می‌کند. چرا که نقش تربیتی مسجد، در تربیت دینی جامعه بسیار مهم و حیاتی است. هر چه قدر این نقش کم رنگ تر شود، تربیت دینی جامعه بیشتر آسیب خواهد دید (حسینی مجرد، ۱۳۹۳).

مسجد در تمدن اسلامی، جایگاه ویژه‌ای داشته است. دستورات اسلام در قبال مسجد به گونه‌ای است که باعث ایجاد رفتار خاصی در فرد مسجدی می‌شود. این رفتار منجر به آن می‌شود که فرد برای اسلام

تربیت گردد (محمدی قناتغستانی، ۱۳۹۳). مسجد به عنوان مهم‌ترین مرکز دینی مسلمانان، مکانی ارزشمند برای رشد معنوی و تربیت دینی انسان‌هاست، که روایات فراوانی از ابعاد مختلف به این موضوع اشاره کرده‌اند، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «الْمَسَاجِدُ بُيُوتُ الْمُتَّقِينَ، وَ مَنْ كَانَتْ الْمَسَاجِدُ بَيْتَهُ ضَمِنَ اللَّهُ لَهُ بِالرَّوْحِ وَ الرَّاحِ وَ الْجَوَازُ عَلَى الصِّرَاطِ؛ مساجد خانه پرهیزکاران است و کسی که مسجد خانه‌اش باشد خداوند آسایش، آرامش و عبور از صراط را برای او تضمین می‌کند» (نوری، ص ۳۶۲) و از امام علی علیه السلام نقل شده است که می‌فرمایند: «مَنْ اخْتَلَفَ إِلَى الْمَسْجِدِ أَصَابَ أَحَدَى الثَّمَانِ؛ أَخَا مُسْتَفَادًا فِي اللَّهِ، أَوْ عِلْمًا مُسْتَطَرَفًا أَوْ آيَةً مُحْكَمَةً أَوْ يَسْمَعُ كَلِمَةً تَدُلُّ عَلَى هُدًى، أَوْ رَحْمَةً مُنْتَظَرَةً، أَوْ كَلِمَةً تَرُدُّهُ عَنْ رَدًى، أَوْ يَتْرُكُ ذَنْبًا خَشِيَةً أَوْ حَيَاءً؛ کسی که به مسجد رفت و آمد می‌کند، یکی از منافع هشتگانه نصیب او می‌شود: برادری مفید و با ارزش در راه خدا، یا علم و دانش نو، یا دلیل و برهان محکم (برای تثبیت عقاید)، یا کلماتی که موجب هدایت شود (می‌شنود)، یا رحمت مورد انتظاری (شامل حال او می‌شود)، یا مواعظی که او را از فساد و گناه باز دارد (می‌شنود)، یا به خاطر ترس یا حیا و آبروی خود گناهی را ترک می‌کند.» (صدوق، ص ۴۷۴)

مسجد نه تنها مرکز عبادت نماز گزاران هست، بلکه می‌تواند کانون فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و آموزشی نیز باشد. مطالعه مستندات دینی و سیره عملی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام به ما نشان می‌دهد که مسجد مهم‌ترین عامل نقش آفرین در انتقال فرهنگ دینی و جاری ساختن ارزش‌های والای انسانی بوده است (فعالی، ۱۳۹۳).

برای نوجوانی که دنبال هویت یابی است و خداوند در زندگی او حضور چشمگیری دارد می‌تواند میل به ارتباط با خدا و تجربه احساس ایمان به یک عطش و جستجوی جدی تبدیل شود (نوذری، ۱۳۸۹). و از آنجایی که مسجد به عنوان یک نهاد و نماد دینی سهمی بسزا در شکل‌گیری هویت دینی دارد (اخوی، ۱۳۹۳). از این رو با کمک مسجد برای شکل‌گیری هویت دینی و تربیت نوجوانان می‌توان قدمی مثبت در این راستا برداشت. منظور محقق از عوامل جذب، اسبابی است که انگیزه حضور نوجوانان را جهت شرکت در برنامه‌های مسجد افزایش داده و موجب ارتباط بیشتر نوجوانان با مسجد بگردد.

عواملی مثل وضعیت ظاهری مسجد، رفتار و اخلاق امام جماعت، برنامه‌های معنوی مسجد، برگزاری نماز جماعت، برگزاری کلاس‌های آموزشی، رفتار مسئولین مسجد و امکانات فرهنگی مسجد (ضرابی، ۱۳۷۷) از جمله مواردی هستند که تأثیرگذار در جذب نوجوانان به مساجد بوده‌اند. به نظر می‌رسد عوامل دیگری نیز دخیل در جذب هستند که نیاز به تحقیق دارد و شناسایی آن‌ها و ارائه راهکارها و شیوه‌های عملیاتی اجرای تحقق عینی عامل‌های جذب، یکی از زمینه‌های مهم پژوهشی است. بنابراین اگر بتوان عوامل جذب نوجوانان به مسجد را به طور دقیق شناسایی کرده و شیوه‌های اجرایی آن به طور صحیح مورد ارزیابی قرار گیرد، می‌توان گام موثری در تربیت و هدایت نوجوانان برداشته و از کج روی و گرایش به ناهنجاری‌های اجتماعی و رفتاری جلوگیری نمود.

به نظر می‌رسد با راحت تر شدن زمینه‌های انحراف رفتاری و اخلاقی در جامعه، نوجوانان در معرض خطر عوامل انحرافی محیطی هستند. برک (۱۳۸۵) معتقد است که تأثیر عوامل بیرونی و محیطی در اخلاق نوجوانان پر رنگ تر است. مسائل تربیتی نوجوانان، تأثیرات محیطی و نگرانی از تاثیر منفی محیط‌های آلوده، این دغدغه را در ذهن محقق ایجاد کرد که در قالب یک تحقیق میدانی، عوامل و راهکارهای جذب نوجوانان به مسجد را مورد مطالعه قرار دهد. در تحقیق حاضر محقق به دنبال این است که عوامل جذب نوجوانان شهر قم به مسجد و راهکارهای جذب آنان چه مواردی می‌باشند؟

۲-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش

در دنیای امروز ابزارهای ارتباط عمومی اعم از رسانه، ماهواره و شبکه‌های مجازی در جهت دهی فرهنگی جامعه مؤثر هستند و خواه و ناخواه بر مخاطبان خود اثر می‌گذارند (بنکدار، ۱۳۸۲). برخی از این برنامه‌ها فقط با هدف پرداختن به مسائل ضد اخلاقی و انحرافی ایجاد شده‌اند (قطبی، میرزائی، شاهرخی، ۱۳۹۳). با این شرایط نوجوانان در معرض آسیب‌های فکری، اعتقادی، اخلاقی و هویتی هستند.

بنابراین جذب نوجوانان به مسجد و توجه به کارکردهای مختلف مسجد از جمله: کارکرد تربیتی (ضرابی، ۱۳۷۷) می‌تواند در این شرایط، گام مهم و موثری در مقابل آسیب‌ها باشد. با این نگاه، شناسایی عوامل جذب و آگاهی از میزان تأثیر آن از دیدگاه نوجوانان و ارائه راهکارهای لازم بعد از بررسی عوامل، می‌تواند نقش مهمی در هدایت و تربیت نوجوانان ایفا کند.

طبق پیشینه تحقیق، مطالعاتی در مورد بررسی عوامل جذب جوانان به مسجد در برخی از استان‌ها صورت گرفته، ولی در سطح شهر مذهبی قم که فضای خاص معنوی در آن حاکم است و همچنین تحقیق میدانی از نگاه خود نوجوانان با ابزار مصاحبه انجام نگرفته است. لذا این انگیزه در ذهن محقق ایجاد شد، که با بررسی بیشتر و منسجم تر و با رویکرد تازه به شناسایی عوامل جذب نوجوانان در شهر قم بپردازد.

از آنجایی که در تحقیق‌های قبلی بررسی‌ها بیشتر از نوع توصیفی و با ابزار پرسش‌نامه بوده است فلذا تازگی تحقیق حاضر را می‌توان در نوع روش تحقیق به روش کیفی و از ابراز تحقیق مصاحبه جهت شناسایی عوامل جذب و تعیین مقدار تأثیر آن‌ها از نگاه نوجوانان در شهر قم ردیابی کرد.

۳-۱. اهداف پژوهش

۳-۱-۱. اهداف اصلی

۱. شناسایی عوامل مؤثر بر جذب نوجوانان به مسجد از دیدگاه آنان در شهر قم
۲. شناسایی راهکارهای مؤثر برای جذب نوجوانان به مسجد در شهر قم

۳-۱-۲. اهداف فرعی

۱. تعیین میزان تأثیرگذاری عوامل مختلف بر جذب نوجوانان به مسجد

۴-۱. سؤالات پژوهش

۴-۱-۱. سؤال‌های اصلی

- عوامل مؤثر در جذب نوجوانان به مسجد از دیدگاه آنان در شهر قم چیست؟
- راهکارهای جذب نوجوانان به مسجد در شهر قم چیست؟

۴-۱-۲. سؤال‌های فرعی

- میزان تأثیرگذاری هر یک از عوامل جذب به مسجد از دیدگاه نوجوانان چقدر است؟

۵-۱. تعاریف مفهومی و عملیاتی

۵-۱-۱. مسجد

واژه مسجد اسم مکان بوده و از فعل «سَجَدَ یَسْجُدُ» به معنای جایگاه سجده و محل عبادت است. (الطریحی، ۱۳۶۸ ه. ق، ص ۶۵). در یک دیدگاه دیگر مسجد به معنی پرستشگاه یا جایی که در آن نماز گزارند؛ معنی شده است (قمی، ۱۳۸۵، ص ۱۳۸۵). همچنین در زبان فارسی گفته‌اند: مسجد به معنای

محل و مکانی که در آن سجده کنند و هر محلی که در آن عبادت کنند. (دهخدا، ۱۳۷۳، ص ۱۸۴۱۶). با اینکه در تعریف لغوی مسجد در معاجم و فرهنگ‌های لغت تعابیر گوناگونی وجود دارد، ولی به نظر می‌رسد: که در همه تعاریف، معنی مکان عبادت و پرستش خدا در آن ملاحظه شده است، در این صورت مسجد از لحاظ لغوی به معنی مکان عبادت و نماز خواندن می‌باشد و در اصطلاح شرعی، مسجد به کسر جیم به مکان معین و موقوف برای نماز اطلاق شده است. «مکان معین موقوف لاداء الصلاه؛ مسجد مکان معین و موقوف برای نماز اطلاق شده است.» (التهانوی، ۱۹۹۶، ص ۱۵۳۵). عبارت دیگر مسجد به محلی اطلاق می‌شود که جایگاه عبادت و خضوع در برابر حق تعالی است و می‌تواند کارکردهای متنوع و اساسی را در جامعه داشته باشد.

۲-۵-۱. نوجوانی

مفهوم نوجوانی و تعریف و تبیین آن نیز از نتایج روان‌شناختی در گستره جدید تمدن است. مطابق یافته‌های روان‌شناختی، نوجوانی مرحله‌ای در چرخه تحول روانی است که پس از کودکی به وقوع می‌پیوندد و دوره تغییرات عمیق و واقعاً به منزله دگرگون شدن است. (ماسن هنری پاول و دیگران، ۱۳۶۸، ص ۶۳۴).

نوجوانی^۱ به پهنه سال‌هایی اطلاق می‌شود که کودکی را به بزرگسالی می‌پیوندد. شروع نوجوانی با تغییرات بدنی همزمان می‌شود و در نتیجه ردیابی ظاهری آن آسان‌تر است در حالیکه پایان آن بر حسب شکل‌گیری ساخت‌های عقلی و تغییرات عاطفی و اجتماعی نوسانی‌تر در نظر گرفته شده است. به همین دلیل برای کسانی که به ضابطه‌های ظاهری تکیه کرده‌اند، شروع نوجوانی را زیست‌شناختی و پایان آن را فرهنگی دانسته‌اند (کانجر و پیترسن ۱۹۸۴؛ به نقل از منصور، ۱۳۸۱).

در میان جوامع بدوی و فرهنگ‌های اولیه و جوامع غیر صنعتی بلوغ و نوجوانی همزمان بودند و کودک زمانی که تولید مثل پیدا می‌کرد بالغ تلقی می‌شد؛ ولی امروزه، واژه نوجوانی معنای وسیع‌تری داشته و در برگیرنده بلوغ و رسش عاطفی، اجتماعی، ذهنی و اخلاقی است. (شهرآرای، ۱۳۸۴، ص ۹). یافته‌های روانشناسی نشان داده‌اند که در چرخه تحول روانی فرد آدمی، دوره مهمی وجود دارد که بین دوره کودکی و دوره بزرگسالی قرار می‌گیرد. یعنی نوجوانی معرف دوره تغییر عمیقی است که کودک

را از بزرگسال جدا می‌سازد. این دوره واقعاً به منزله دگرگون شدن است. مهم‌ترین پدیده نوجوانی مجهز شدن و متحول شدن شخصیت فرد است که فراهم آوردن شرایط آن تحت اشکال مختلف در اعمال نوجوان جلوه گر می‌شود (منصور، ۱۳۸۳، ص ۱۹۶).

دوره نوجوانی از ۱۲ سالگی تا ۲۰ سالگی (شرفی، ۱۳۸۳) در نظر گرفته می‌شود، تغییر و تحولات در این دوره به سه مرحله تقسیم می‌شود:

مرحله اول: فاصله گرفتن (۱۲-۱۴ سالگی)

در این مرحله با بروز رشد جسمی و اولین نشانه‌های بلوغ، نوعی تمایل طبیعی برای فاصله گرفتن کودک از بزرگسالان، بخصوص والدین را به همراه دارد. این تمایل می‌تواند در بستن در اتاق خواب یا حمام توسط کودک و در محرمانه جلوه دادن تغییرات بدن مشاهده شود. این گونه رفتارهای محرمانه و اختصاصی، نقش روانی- اجتماعی مهمی را در پایان دادن به وابستگی‌های کودکانه قبلی به والدین و سایر بزرگسالان ایفا می‌کند. بدون این فاصله روانی و اجتماعی، کودک قادر نخواهد شد تا گام‌های آزمایش اولیه را برای استقلال و رسیدن به بزرگسالی را بردارد. (لطف آبادی،)

مرحله دوم: جدایی تدارکاتی (۱۵-۱۷ سالگی)

این مرحله که هسته اصلی نوجوانی و مشکلات آن است، با رشد بیشتر بدنی و جنسی همراه است و سطح عالی‌تری از ادراک «خود» را تجلی می‌دهد. رشد مغز و توانایی‌های شناختی نوجوان با درونی شدن حیات عاطفی و ارتباط عمیق تر با گروه همسالان، جدایی بیشتر خصوصیات روانشناختی نوجوان و باورها و ارزش‌های او از والدین و بزرگسالان را به بار می‌آورد. این جدایی هر چند بندرت جنبه جدایی مکانی نوجوان با والدین و بزرگسالان را پیدا می‌کند، اما معمولاً یک جدایی روحی، فکری، ارزشی و رفتاری است و زمینه‌های ذهنی استقلال را برای او فراهم می‌آورد. در همین مرحله انسجام جنبه‌های مختلف بدنی و جنسی و تصور از خویش به صورت هویت واحد شکل می‌گیرد و پاسخ گویی به سؤال اساسی «من کیستم؟» بتدریج در ذهن نوجوان تحقق می‌یابد. در این مرحله علاوه بر مساله رشد شخصیتی و اخلاقی یک نیاز دیگر، یعنی کسب دانش و مهارت‌های لازم برای اشتغال یا برای ادامه تحصیل به عنوان یک نیاز مهم در تعلیم و تربیت نوجوانان مطرح می‌شود. (همان ص ۱۵).

مرحله سوم: ورود مجدد به مناسبات اجتماعی (۱۸-۲۰ سالگی)

هر گاه رشد نوجوان در مراحل پیشین به گونه ای نسبتاً بهنجار صورت گرفته باشد، در این مرحله آخر نوجوانی بتدریج به صورت یک فرد مستقل و خود کفا در مناسبات خانوادگی، آموزشی، شغلی، اجتماعی و فرهنگی ایفای نقش می‌کند. (لطف آبادی، ۱۳۸۵، ص ۱۶).

فصل دوم

مبانی نظری و پیشینه پژوهش